

sokszínű áttekintést a magyarországi helyzetről. A szerzők többsége nemzetközileg is ismert kutató, az ő nevükhöz fűződik a vonatkozó hazai szakirodalom jelentős része. A fejezetek többsége ún. mikroszintű empirikus vizsgálatokon alapul, és figyelembe veszi a rejtett gazdaság sokrétűségét és az egyéni attitűdöket, viszont nemzetközi összehasonlításra kevésbé alkalmas. Ám a kiadvány elsődleges célja a hazai döntéshozatal segítése volt, amelyben a nemzetközi kitekintésnél lényegesebb az árnyalt tényfeltárás. A tanulmányok azonban bátran ajánlhatók minden közpénzügyi, közpolitikai érdeklődésű olvasónak, hiszen tárgyuk olyan „össznépi” játék, amelynek következményeit – a hiányzó adóforintok, az átfogó bizalmatlanság és a közszolgáltatások hiányosságai – mindannyian tapasztaljuk. Habár a szerzők közgazdaságtani módszertant és szókészletet használnak, a fejezetek többsége illyesfajta előképzettség nélkül, akár egy „fehér” – számlát adó – kávéházban is élvezetes olvasmány.

LELKES ORSOLYA

Kerényi Ferenc: Petőfi Sándor élete és költészete

KRITIKAI ÉLETRAJZ

*Osiris Kiadó, Bp., 2008. 540 old.,
4500 Ft (Osiris monográfiák)*

Margócsy István Kerényi Ferenc halálára írott nekrológiájában emlékezik meg arról, hogy Kerényi gyakran emlegette neki: Petőfi életének mindössze nyolc napjáról nincs tudomása. Aki végigolvassa Kerényi alább recenziázandó Petőfi-monográfiáját, megbizonyosodhat róla, hogy ez a kijelentés egyáltalán nem túlzás: azon a bizonyos nyolc napon kívül a szerző valóban mindent tudott, ami csak tudható Petőfi Sándorról. Mindig is csodáltam azokat a kutatókat (azt hiszem, ők nevezhetők igazi tudósoknak), akik olyan mennyiségű tudást halmoztak fel egy-egy szerzővel vagy

korszakkal kapcsolatban, hogy szinte személyes tanúságtételként adhatnak számot vizsgálódásuk tárgyáról.

Ha valaki, hát Kerényi Ferenc ilyen tudós volt. Sajnos így, múlt időben.

Kerényi Petőfi-könyvének egyik erénye, hogy az ábrázolás széles kontextusában nem pusztán a kor irodalmi életéről kapunk képet, hanem – többek között – a mézszárszékek bérlésének korabeli szokásrendjétől (Petőfi apja kapcsán) a kor szexuális erkölcsösségének ingerküszöbéig (Petőfi kalandja a Teleki-kastélyban) szinte mindenről, ami Petőfivel kapcsolatba hozható. A szerző levéltári kutatásokon alapuló társadalomtörténeti tájékozottsága olyan mikro-, mentalitás- és társadalomtörténeti szemléletet tesz lehetővé, amely nem csupán a nemzeti nagyelbeszélés keretében teszi megközelíthetővé a kor jelenségeit. Ezzel tudja elejét venni a szinte kikerülhetetlen ideologikusságnak és kultikus viszonyulásnak. (Azt hiszem, nem tévedek nagyot, ha e törekvés egyik legkiválóbb eredményének Szilágyi Márton *Lisznyai Kálmán. Egy 19. századi írói életpályája társadalomtörténeti tanulságai* című könyvét [Argumentum, Bp., 2001.] tartom.) Nem véletlen tehát Kerényi Petőfi-monográfiájának legfőbb célja: „elsőrendű feladatunknak tekintettük, hogy a költő alakját és életművét megszabadítsuk azoktól az ideologikus és kultikus legendáktól, kisajátításoktól, félremagyarázásoktól, amelyek az elmúlt másfél évszázad alatt rátapadtak.” (9. old.)

Ennek fényében nyeri el értelmét a könyv alcímében megjelölt műfaji kategória: „kritikai életrajz”. A „megtisztítás” logikája természetesen számos ismeretelméleti és módszertani problémát vet föl, ám ez esetben eltekintek előszámlálásuktól, elfogadva a Kerényi által követett, jó értelemben pozitivistá tudáseszmény relevanciáját. Az alábbiakban ugyanis nem az elméleti és metodológiai kérdések érdekelnek, hanem az, milyen Petőfikép rajzolódik az olvasó elé a könyv olvasása után. Az a sejtésem ugyanis – szemben néhány kritikus állításával –, hogy itt annak ellenére sem vadonatúj Petőfivel szembesülünk, hogy Kerényi megnyugtatóan megválaszolta a Petőfi-filológia számos, eddig ideo-

lógiai és kultikus elfogultságok miatt tisztázhatatlan kérdését. Magam ezt a művet – osztva az eddigi kritikák értékelését – olyan csúcsteljesítménynek tekintem, amely mint ilyen folytathatatlan betetőzése a Petőfi-kutatás pozitivistá filológián alapuló irányának, s egyben kritikus összegzője és szintetizálója az irodalomtörténeti hagyományban többé-kevésbé megformált Petőfi-képnek. Olyan szintézis, amely egyszerre folytat bizonyos kutatási hagyományokat, és reflektál rájuk. Így adódhat az a helyzet, hogy miközben egy jól ismert Petőfi-portréval találkozhatunk a könyv olvasása során, ennek folyamatos korrekciójával, véglegesnek tűnő helyretételével is szembesülhetünk. Ebben a tekintetben a könyv olyan „hiteles hely” lehet a további Petőfi-kutatásban, amely mindig biztos referenciaként igazíthat el tudóst, tanárt és minden érdeklődőt, ha valamiféle kétsége támad Petőfivel kapcsolatban.

Amennyiben a monográfia összegzése bizonyos kutatói kérdésfeltevéseknek, annyiban le is zárja a felmerülő kérdésekre adható válaszok körét. Immár arra kell válaszolni, milyen teendők maradnak ezek után a Petőfi-kutatásban. Igaz, maga a szerző a könyv végén Petőfi halálával kapcsolatban jelzi azokat a tennivalókat, amelyek a kutatás előtt állnak (jórészt a sírok feltárására célozva): „mivel írásos források csak véletlenül bukkanhatnak föl a jövőben [...], a legendák foszlatása érdekében is célszerű természettudományos, »kemény« módszerekhez folyamodni.” (467. old.) Ami a forrásokat illeti, általában is elmondható, hogy perdöntő írásos forrás nem nagyon kerülhet elő (bár az *Ibolyák* kötet felbukkanása a közelmúltban ebben is elbizonytalaníthat bennünket), hiszen Petőfi a legalapabbban dokumentált költője a magyar irodalomnak. Vagyis a kései kutatóra nyilván a Kerényi által letisztogatott anyag újraértelmezése várhat csupán, példának okáért Petőfi kultuszának további kutatása, kanonizációjának új értelmezése. Ám az bizonyos, hogy egy ilyen hiteles referenciával a háttérben új nézőpontok nyerhetők a további vizsgálatok számára.

Nincs tehát még egy olyan szerzője irodalmunknak, akinek életútját olyan

alapos vizsgálatnak vetették volna alá, mint Petőfiét – talán csak József Attila vetekedhet vele e tekintetben. Persze a két költő esetében más-más aspektus a fontos: míg Petőfivel kapcsolatban főleg az életút egyes eseményeinek, állomásainak rekonstrukciója került a kutatás középpontjába, addig József Attila esetében személyiségének, lelki világának, pszichéjének boncolgatása uralja a vele kapcsolatos tudományos diskurzust. Vagyis Petőfinél egyfajta külső, József Attilánál pedig egyfajta belső élettörténet vizsgálata. Szinte adja magát azonban a kérdés, hogy mindez mire való. Miért fontos, hogy dokumentáljuk Petőfi minden egyes napját, József Attila minden egyes lelki rezdülését? A magyar emlékezetközösségnek milyen kulturális érdeke fűződik mindehhez? Másképpen fogalmazva: milyen narratívák íród(hat)nak a két költővel kapcsolatban, amelyek a nagyobb közösség számára esetleg követhető, csodálható, ünneplhető stb. kulturális mintázatokat kínálnak? Itt mindezekre a kérdésekre nem tudok választ adni, de egy alapos kutatást biztosan megérnek.

Kerényi olvasatában Petőfi élettörténetét legbiztosabban a versei reprezentálják, vagyis élettörténet és mű szerves egységként, valóban életműként mutatkozik meg. Kerényi egyenlőségjelet tesz a versek alapján körvonalazható Petőfi és az egyéb életrajzi adatokból rekonstruálható Petőfi közé, mondván: a romantikus személyiségfelfogás ezt megengedi. Nyilván a hangsúlyozott alanyiség, a folyamatos énprezentáció hívta életre már Horváth János szerepjátás-elméletét is, amelyet Kerényi annyiban illet kritikával, amennyiben a különféle szerepeket Petőfi személyiségfejlődésének egy-egy fázisaként értelmezi. Például a *Versek 1842–1844* kötetkompozícióját elemezve írja: „A kötet éves bontásban adta közre a költeményeket [...] így az egyenletesen gyors fejlődést dokumentálta. [...] nem egyfajta poétai napló volt a célja, hanem költői mivoltának bizonyítása.” (143. old.) A szövegekben létrejövő személyiség és a hús-vér emberhez kapcsolódó élettörténet együtt adja ki azt a jelenséget, amelyet a Petőfi Sándor név reprezentál a magyar kulturális emlékezetben. Ez a felfogás

annyiban igen termékeny lehet (az idevágó elméleti kételyek fönntartása mellett), amennyiben azzal a történeti jelenséggel szembesülhetünk, hogy a romantikus személyiség hogyan próbálja önmagát szövegeként felfogni és megfogalmazni. Nem egyszerűen arról a humanista tradícióról van szó, amely az irodalmat arra használja, hogy a személyiséget beírja az utókor emlékezetébe, hanem olyan törekvésről, amely az én aktuális diszpozícióját nyelvilag igyekszik megragadni és irodalmilag megjeleníteni. A prezentáció kényszere ebben az esetben sajátos paradoxont hív életre: míg a romantikus én (és különösen igaz ez Petőfire) erős jelenlétre tart igényt (l. a költő vitáiról, veszekedéseiről, önfejlődéséről szóló elbeszéléseket), addig a szövegekben egy olyan én fogalmazódik meg, amelyre természeténél fogva nem lehet érvényes a jelenléthez kötődő performativitás. A cselekvő én és a megírt én prezentációjának kettőssége az elbeszélhető élettörténet és a szövegekben realizálódó szubjektum formájában ölt testet. Persze a romantikusok ezt így még nem látták paradoxonnak, hiszen mű és realitás, szöveg és valóság között nem hasadást, hanem folytonosságot érzéltek, lévén a világ a szubjektum kivetülése. A romantikus cselekvő szubjektum még elsődleges a szövegekben körvonalazódó szubjektumhoz képest, a megírt én még a cselekvő én prezentációjának számít, ám történeti szempontból a szövegekben megfogalmazódó szubjektum egyre inkább eltávolodik a cselekvő szubjektumtól, és bezáródik önnön nyelviségébe. Ez a folyamat vezet a József Attila-szindrómához, amely szerint az én élettörténete csupán a belső (megírt/írható) szubjektum visszaigazolására szolgál.

Petőfi-képzetünk alapvetően a nyomon követhető életút és a versekbe írt én organikusságának mítoszára épül: az utolsó (és egyben az első) olyan eset a magyar irodalomban, amelyben szervesen egységes és egyben üvegtisztán áttetsző személyiségképpel szembesülhet a befogadó. (A Petőfivel kapcsolatban máig működő „közérthetőség” sztereotípiája nem feltétlenül a szövegek interpretációjának praxisából, inkább az evidenciára és átláthatóságra vágyó befogadásból

ered, amelynek igénye viszont éppen Petőfivel kapcsolatosan kanonizálódott a magyar irodalomban.)

Ha most megvizsgáljuk, miféle képzetekből és vágyakból épül föl Petőfi aprólékosan dokumentált, tehát minden elemében valóságosnak, rákérdeszhetetlennek tűnő élettörténete, akkor bizony olyan narratívákra bukkanhatunk, amelyek a legkevésbé sem racionális attitűd termékei, és a legkevésbé sem következnek magától értetődően a költő élettörténetéből.

Elsőként Petőfi életrajza nyilván olyan szociológiai és kulturális karriertörténetként kínálkozik, amely éppen abban az időszakban jött létre, amikor a merev rendi-feudális társadalomszerkezet nyitottabbá és átjárhatóvá vált. Petőfi története éppen ennek az átjárhatóságnak a bizonyítéka és egyben biztosítéka.

Nem véletlen, hogy pályakezdése markánsan a népi regiszterhez kötődik, hiszen ezen a terepen tudta a kezdő költő saját arculatát kialakítani. Pályakezdésének fő motívuma, hogy a kor nagy költőivel, elsősorban Vörösmartyval szemben pozicionálja önmagát. Két nagy epikus műve (*A helység kalapácsa* és a *János vitéz*) a hagyományosan a nemesi irodalmi tradícióhoz kötött témákat népi közegbe transzformálta, amivel új dimenziót nyerhettek. Ilyen téma lehetett *A helység kalapácsában* az osszianista hangvételel nemzethalál, a *János vitézben* pedig az eposzi hős, illetőleg a romantikus, kereső hős népi alakváltozata. Amikor Kerényi Ferenc arról értekezik (295. skk. old.), hogy 1847. március 16-án avatódott Petőfi nemzeti költővé, említést tesz arról, hogy az Ellenzéki Kör estélyén Vörösmarty után elmondott két versének egyike *A nép nevében* volt, ami nyilvánvalóan a nép szószólója szerepkör erős diskurzusalkotó funkciójára hívja fel a figyelmet. *A Dalaim* pedig ennek a szószólónak a sokszínű poétikai programját deklarálja.

Petőfi élettörténetének mint karrierregénynek olvasása tehát szerencsésen egybeesett a nemzetfogalom politikai és kulturális kiszélesítésének programjával. Ezért tűnik elének Petőfi egyfajta demiurgoszként, akinek sikerült átgyúrnia, a maga képére formálnia (ráadásul rendkívül rövid

idő alatt) a saját világát. Minderről persze tudjuk, nem így történt, erről a Kerényi-könyv azon passzusai is ékesen tanúskodnak, amelyek Petőfi és a forradalmi ifjak 1848 májusától kezdődő, fokozatos háttérbe szorulásáról szólnak. A nemzeti emlékezetben Magyarország átalakítása mégis a márciusi „forradalomhoz”, az pedig evidensen Petőfihez kapcsolódik, holott a feudális rendszer átalakítása a korabeli Magyarországon törvényekkel, parlamentáris alapon történt. Forradalomról, vagyis a törvényesség és jogfolytonosság megbomlásáról legfeljebb a Lamberg felkoncolása utáni időszakban lehet beszélni, a törvényes kormány mindaddig megpróbálta fenntartani az igen törekény egyensúlyi viszonyt az udvarral. Ennek fényében lehetséges olyan álláspont, amely szerint a pesti ifjak mint forrófejű szélsőségesek háttérbe szorítására éppen azért volt szükség 1848 nyarán, hogy a forradalomnak (amely a kortársak szemében egyenlő volt a törvénytelenességgel és káosszal) még csak az árnyéka se vetődjék a békés átalakulás folyamatára.

Minderre mondható, hogy ugyanakkor minden úgy alakult, ahogyan Petőfi előre látta. Itt újabb fontos narratíváról, tudniillik a látnokság és a mindentudás narratívájáról kell szót ejtenünk. A közösségi emlékezet számára nyilván fontos mitológéma Petőfi jóslatainak (halála, Júlia hűtlensége stb.) igazolódása. Természetesen Kerényi mindent megtesz, hogy ennek a legendának misztikumitikus kódét eloszlassa, ugyanakkor – és talán ez az egyetlen kritikai észrevétel munkájával kapcsolatban, hiszen elfogultsága szemmel látható ellentétben áll pozitivistá törekvéseivel – annyira erősen magáévá teszi Petőfi nézőpontját, hogy talán szándékolatlanul, de mégiscsak apologetikus érvel Petőfi mellett, amikor kortársaihoz fűződő viszonyát elemzi. Köztudott, hogy Petőfinek igen sok és heves vitája volt az irodalmi ellentáborral, idősebb írókkal (Garay), pályatársakkal (például Tompával), tábornokokkal stb. Kerényi szerint a vitákban Petőfinek mindig igaza volt, ugyanis a jövő valahogyan mindig igazolta álláspontját, vagy pedig költői mivolta felmentette bizonyos szabá-

lyok betartása alól (l. a katonai fegyverlétsértés eseteit).

Szép példa erre Kerényinek a Vörösmarty-afférhoz fűzött kommentárja. A két költő az 1848. augusztusi hadügyi szavazás miatt veszett össze, illetőleg Petőfi sérelmezte Vörösmarty álláspontját, és megírta az apagyilkosságként értelmezhető *Vörösmartyhoz* című versét. A kialakult hírlapi polémiaiban Vörösmarty kifejtette, hogy az adott körülmények között miért döntött úgy, ahogy döntött, amit Petőfi nem fogadott el. Kerényi idézi Vörösmartyt válaszát, amelynek utolsó mondata így hangzik: „Az idő ítélni fog köztünk”, majd a következőket teszi hozzá: „Alighanem Vörösmarty sem gondolta volna, hogy ez milyen hamar bekövetkezik. Augusztus 27-én az osztrák kormány ugyanis úgy foglalt állást, hogy a Pragmatica Sanctio összeegyeztethetetlen az 1848: III. tc.-kel, amit augusztus 31-én királyi emlékirat adott a magyar országgyűlés tudtára. Egy hét sem kellett hozzá, hogy a gondosan kitaktikázott kompromisszum mit se érjen a politikai gyakorlatban.” (406. old.) Kerényi tehát, aki tüzzel-vassal próbálja irtani a Petőfit övező legendákat, itt fenntartja a politikai éleslátás vélelmén keresztül a mindentudás és a meg nem értettség kultikus mitológemáját.

Kerényi monográfiájában hőse és annak életműve természetesen a korszak kulminációjaként artikulálódik, vagyis az addigi különféle (irodalmi, filozófiai, társadalmi) folyamatok kiteljesedéseként, betetőzéseként, s mint ilyen természetszerűleg kitüntetett figyelmet érdemel. Magam ezzel kapcsolatban szkeptikus volnék, mert bár vitathatatlan, hogy Petőfi életművében minden jelen van, ami a XIX. század első felét foglalkoztatta, csak hogy sok esetben nagyon is Petőfi szűrőjén átszűrt (sokszor a felismerhetetlenség átpasszírozott) formában szembesülhetünk ezekkel a jelenségekkel, problémákkal. Mindez annak köszönhető, hogy Petőfi olyan – vicói értelemben vett – „erős költőként” lép fel, akinek feltétlenül újra kell alapítania az irodalmat, ám ez – éppen a behatárolt időkeret, az anyag természete és a szerző kompetenciájának korlátai miatt – nem minden esetben jár sikerrel. Érdemes lenne

Petőfi költészetét egyrésztől folyamatos – bloomie értelemben vett – félreolvasásként is szemügyre venni, amely – minthogy a kánonformáló szerepe vitathatatlan – a magyar irodalmi gondolkodás néhány különös szerkezeti sajátosságára is felhívhatja a figyelmet.

Hadd szemléltessem ezt egy példával. A *János vitéz* második felének romantikus kereséstörténete népies kontextusban fogalmazza újra a Vörösmartyhoz (különösen a kiseposzok filozófiájához) kapcsolható *quest*-problematikát. Vörösmartynál a kereső hős – lévén az abszolútum, a cél stb. természeténél fogva befohadhatatlan, elérhetetlen – sohasem ér célba, a keresés – amely ráadásul mindig nemzeti következményekkel jár – maga válik az emberi létezés metaforájává. (Vörösmartytól az egyetemes emberi és a nemzeti még összeegyeztethető volt, ám a későbbi hagyomány – nem utolsósorban Petőfinek köszönhetően – ezt tökéletesen figyelmen kívül hagyja.) Ezzel szemben a *János vitéz* hőse megérkezik Tündérországba, megtalálja keresésének tárgyát. Ennek kétféle következménye lehet a magyar irodalmi tudatra nézvést: egyrészt a romantika fogalma nálunk nem a Vörösmarty-féle, végtelenre irányuló, filozófikus hagyományra alapozódik, hanem inkább a Petőfi szövegéből kiolvasott édesbús biedermeier idillre. A másik következmény némileg érdekesebb, ugyanis – ahogyan Harmos Sándor nyomán Kerényi maga is megjegyzi (147. old.) – Tündérorság leírásának Homérosz-reminiscenciái a népi idillt és a naiv antik görögség toposzát egyesítik, vagyis a romantikus keresés azért érhet véget, mert a népiesség mintegy okafogyottá teszi a schilleri szentimentális antropológiát, és újra visszanyerhetőnek mutatja az antik görögség világának naivitását. A népi tudat ily módon a világ harmonikus megélésének záloga, illetőleg egyetlen lehetőség, ami már önmagában is legitimálja a nép felszabadításának kulturális, később pedig politikai programját.

Petőfi figurája és életműve tehát olyan mítosz újraéledéseként és programszerű kifejtéseként körvonalázódik a magyar kulturális emlékezetben, amely a harmonikus emberi létezés

visszanyerésében érdekelt. Talán ez az egyik lehetséges oka annak, hogy ideológiai szempontból összegegyeztetetlen korszakok egyaránt be tudták illeszteni saját mitológiájukba Petőfi figuráját. Kerényi Ferenc könyve, miközben alapos forráselemzés segítségével letisztogatja hőséről a ráakódott legendákat, érintetlenül hagyja a Petőfi-mítosz alapszerkezetét, amivel a kulturális emlékezetbe rögzült Petőfi-képet látja el hiteles valóságreferenciával. De ez egyáltalán nem baj. Sőt nagyon is jól van ez így, hiszen a kollektív, kulturális identitásnak szüksége van az efféle szakszerű monográfiák által tisztázott alaptörténetekre.

MILBACHER RÓBERT

Margócsy István: „...Égi és földi virágzás tükre...”

TANULMÁNYOK MAGYAR IRODALMI
KULTUSZOKRÓL

Holnap, Bp., 2007. 295 old., 2300 Ft

Margócsy István tanulmánykötete a hazai irodalmi kultusz kutatás kezdős és valamely közbenső pontját köti össze, átível annak hajdani és jelenlegi állapotai fölött. A szerző maga is ott volt már e kutatási irány hazai kezdeteinél, ahogyan erről az e témában írott tanulmányait egybegyűjtő kötet legkorábbi, 1990-es tanulmánya tanúskodik.

Viszonylag széles látószögéből tekint a különböző irodalmi kultuszokra, figyelme rendszerint túlterjed egy-egy kultusz nyelvhasználatának bemutatásán. Az egy-egy szerzőhöz kötődő kultikus megnyilvánulásokon kívül (*A Petőfi-kultusz határtalanságáról*, „...Ikerszülöttek, egymás kiegészítői...”) vizsgálja az egyes irodalmi alakok (Kisfaludy Sándor, Kazinczy) személyéhez kötődő, ugyanakkor a nemzet mint ideologikus létező afirmációját szolgáló irodalmi ünnepek működését (*A költészet ünnepe, Magyarok Mózese*), és a magyar nyelv fokozatos összekapcsolódását ezzel a funkcióval (*A nyelv mint a nemzet*

közkincese). Szemlélteti azt is, hogy a nemzet létét a kultikus tisztelt személyiségek (köztük a magyar király) és műveik, valamint a körükön fonódó kultikus viszonyrendszer igazolja. Az összegyűjtött tanulmányok mindegyike (eltekintve *A magyar irodalom kultikus megközelítései*, illetve az „*Istennöm, végzetem, mindenem, magyar nyelv!*” címűektől) a nemzet létrehozásában, öngazolási folyamatában, identitásának ciklikusan ismétlődő megerősítésében alkalmazott stratégiák működési jellegzetességeivel foglalkozik. Koherenciájukat a közös elméleti keret kifejtő *Előszó* teremti meg, amelybe a legreleváns tanulmány gondolatvilága is beleillik.

A kultusz kutatásban most már kirajzolódik valamiféle irányzatos elkülönülés az egyes párhuzamos, egymást részben fedő törekvések között. Szólláth Dávid kritikai és kontextualista tendenciát különböztetett meg (*A kultusz kutatás két tendenciája. BUKSZ, 2004. tél, 235–236. old.*), kiemelve a kritikai kultusz kutatás kezdeti felszabadító hatását, amelynek kultikust és kritikait szembeállító felfogása egyre inkább meghaladottá válik; viszont erényei közé tartozik az irodalomról szóló beszéd megújítása, amely „az igazolhatóság/cáfolhatatlanság határkijelölő, negatív kritériuma mellé nem állított követendő, pozitív nyelvi normát. Nem vált például a kritika tudományosságának hirdetőjévé [...] A magyar irodalom szentesített kánonjainak bírálata helyett inkább a szentesítés eszközeinek és stratégiájának kritikájára vállalkozott, ami nem vezetett egy megtisztított nyelvi normára alapozó új irodalmi vagy irodalomkritikai kánon felállításához.” Továbbá kaput nyitott „a kritika- és irodalomtörténet-írás újraolvasása előtt” (233–234. old.).

Margócsy István kutatásai ezt a kritikai vonalat képviselik. Szólláth megfogalmazásában: „A Tverdotaféle kultusz kutatást nevezem kritikainak, s ehhez a szemlélethez érzem közelebb állónak mind Szilasi László, mind Margócsy István munkáit, a Dávidházi-félét pedig kontextualistának, s Takáts felfogása ez utóbbi tendenciához kapcsolódik inkább.” (Uo. 235. old.) Az „...Égi és földi virágzás tükre...” kiváltképp azért érdekes,

mert óhatatlanul párbeszédbe lép a kezdeti idők tanulmányait a későbbiekkel, s így a kötetbe rendezés a szövegek együttesét mintegy a kultusz kutatás egészére irányuló reflexióvá „nemesíti”, figyelembe véve természetesen a kritikai tendenciát illető megjegyzéseket és kifogásokat is.

A kötet előszava teret enged a különböző irányú (ön)reflexióknak; a szöveg egészét a kultusz kutatás kritikai ágára irányuló megjegyzések latens számbavétele hatja át. Például: „annyi bizton kijelenthető, hogy a kultikus szemlélet tudomásulvétele nélkül szinte semmit sem tudnánk mondani a költészet (művészet) tényleges társadalmi beágyazottságáról.” (8. old.) Vagy: „az irodalomértelmező tudomány határait erősen feszegető vagy meghaladó” kérdés, hogy „mi a funkciója a költészetnek a társadalmak szokásrendjében, kommunikációs és rituális beidegződéseinek struktúrájában? [...] mire használja egy társadalom [...] az irodalmi kultúrát, a költészetet?” (11. old.) Mindezen felvetések mindig is hozzátartoztak az irodalmi kultusz kutatáshoz, amely a szövegeken túl különféle „külsődleges” elemeket – ereklyeként tisztelt tárgyakat, viselkedésmódokat stb. – is elemez. Margócsy hangsúlyozza a „társadalmi beágyazottság” növekvő fontosságát, amit néhány újabb tanulmányának már a témaválasztása is jelez.

Még mindig az *Előszónál* maradván: egyfajta kiegyensúlyozásnak tekinthető az is, miszerint „folytonosan hangsúlyozni kell, hogy tudományelméletileg roppant nehéz elkülöníteni a kultikus beszéd specialitását más, irodalomról szóló beszédek retorikájától – hiszen tudjuk, hogy a tisztán fogalmi jellegű, racionális, kritikai szakmai beszédmód feltételezése mára tudománytörténeti érdekességként vagy hajdani utópiaként értékelhető (a szerző elismeri, hogy e kötet legreleváns [...] nemegyszer megbírált tanulmánya sokat őriz még ennek az utópiának reményeiből).” (23. old.) Vagyis a kultikus kiiktatását célzó kritikai beszédmód racionalizálni próbálta az irodalomról szóló beszéd nyelvét; márpedig ez teljes egészében nem valósítható meg, hiszen „bármely megszólasunk, mely az irodalmat,